

**Կ. ՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ ՈՐԲԱԽՆԱՄ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ (1890-ԱԿԱՆ ԹԹ.)**

Բանալի բառեր – Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյան, պատրիարքարան, որք, որբանոց, «Նպաստից Յանձնաժողով», Բաղեշ, Սեբաստիա, Խարբերոյ

XIX դարի երկրորդ կեսին Օսմանյան կայսրությունը շարունակում էր դաժան քաղաքականություն վարել իր ենթակայության տակ գտնվող ժողովուրդների և հատկապես հայ ժողովրդի նկատմամբ: Վերջինիս հանդեպ գործադրվող բռնություններն առավել ցայտուն դրսևորվեցին Աբդուլ Համիդ II-ի գահակալության օրոք (1876-1908), որը պայմանավորված էր Հայկական հարցի արձարձմամբ և հայկական ազգային-ազատագրական պայքարի վերելքով: Նա Հայկական հարցի «լուծումը» տեսնում էր ի դեմս հայ ժողովրդի բնաջնջման:

Արևմտահայերի զանգվածային կոտորածները պետական քաղաքականության մակարդակով Աբդուլ Համիդն իրականացրեց 1894-1896 թթ.: Ըստ այդմ՝ դա հայ ժողովրդի հանդեպ օսմանյան կառավարության կիրառած ցեղասպան քաղաքականության առաջին փուլն էր: Այդ ոճրագործությունն իրականացվում էր քրդական զորախմբերի, ինչպես նաև մուլեռանդ մուսուլմանների կողմից առհասարակ, որոնց օսմանյան կառավարությունը հանձնարարել էր անխնա կոտորել Արևմտյան Հայաստանում, ինչպես նաև Օսմանյան կայսրության այլ վայրերում բնակվող հայերին:

Ընդհանուր առմամբ, 1890-ական թթ. Աբդուլ Համիդի կազմակերպած արևմտահայերի զանգվածային կոտորածներն ունեցան անդառնալի հետևանքներ, որոնց արդյունքում զոհվեցին ավելի քան 300 000 հայեր, հսկայական չափերի հասան հայերի արտագաղթն ու բռնի կրոնափոխությունը: Այդ ջարդերի հետևանքներից էր 50 000 հայ որբերի¹ պահպանման և խնամքի առաջնային խնդիրը, որոնց օգնության համար հիմնադրվեցին բարեգործական, հասարակական ու կրոնական տարբեր կազմակերպություններ և ընկերություններ: Առաջին ձեռք մեկնողներից եղավ «Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերությունը»: 1897 թ. Մոսկվայում Գրիգոր Ջանշյանի խմբագրությամբ լույս տեսած «Եղբայրական օգնություն Թուրքիայում տուժած

¹ Օրմանեան Ս., Ազգապատում, հ. Գ, Էջմիածին, 2001, էջ 5474:

հայերին»¹ գրքի վաճառքից ստացված ամբողջ հասույթը պետք է տրամադրվեր հայ կարոտյալներին: Մինչև 1898 թ., գրքի վաճառքի արդյունքում, Կ. Պոլսում գտնվող ռուսական դեսպանատուն է ուղարկվել 15 640 ռուբլի՝ ի նպաստ հայերի² և այդ գումարով առավել կարիք ունեցող բնակավայրերում հիմնադրվել է ութ որբանոց³:

Միջազգային հանրությունը ևս ջանքեր է գործադրել թեթևացնելու տառապյալ արևմտահայության վիճակը: Հանգանակություններ են կազմակերպվել Ռուսաստանում, ԱՄՆ-ում, Մեծ Բրիտանիայում, Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Շվեյցարիայում, Դանիայում և այլուր: Նշենք, օրինակ, որ 1896 թ. մարտին հայերին օգնելու համար Մեծ Բրիտանիայում հավաքվել էր 34 000 ֆունտ ստեռլինգ⁴: Գերմանական նպաստներով⁵ 1897 թ. մայիսի 1-ի դրությամբ պահվում էր 1250 որբեր ընդգրկող 14 որբանոց, իսկ հավաքած ընդհանուր գումարը կազմում էր 1 072 000 մարկ⁶:

Արևմտահայությանը ցուցաբերած օգնության գործում որոշակիորեն առանձնանում է Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանը, որի որբախնամ գործունեության լուսաբանմանը նվիրված է սույն հոդվածը:

Հայ որբերի փրկության և հայեցի դաստիարակման մեծ խնդրին փորձեց որոշ չափով լուծում տալ Կ. Պոլսի պատրիարք Մատթեոս Գ. Իզմիրյանը, որի կազմակերպած հանգանակությունների շնորհիվ մինչև 1896 թ. հունվարի 31-ը հավաքվել էր 90 000 ռուբլի⁷: Սակայն վերջինիս կազմակերպած օգնության գործը մնաց անավարտ, քանզի 1896 թ. նա պաշտոնաթող եղավ և արքունիկեց Երուսաղեմ: Նրան փոխարինեց Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյանը (1896 թ. նոյեմբեր – 1908 թ. հուլիս): Օգնության խնդիրը կազմակերպելու համար տեղապահ Չամչյանի նախաձեռնությամբ Կ. Պոլսում ստեղծվեց ազգային մի մարմին Ալեթաճյան եպիսկոպոսի նախագահությամբ: Բացի այդ ստեղծվեց նաև «տարագրելոց հանձնաժողով» գաղթականների գույքը և հաշիվները ամփոփելու համար⁸: Ազգային սահմանադրությամբ նախատեսված մարմինները արդեն փակ էին:

Մ. Օրմանյանի պաշտոնավարման տարիները համընկան արևմտահայերի համար սուսկալի ծանր ժամանակաշրջանի հետ: Ժողովրդի հոգեկան և

¹ St' u Bratskaya pomoshch' posttravavshim v Turcii armenyam, Moskva, 1897:

² «Տարագ», 1898, թիվ 28, էջ 630, «Մշակ», 1898, թիվ 123, էջ 2:

³ «Արարատ», 1900, թիվ 1, էջ 24:

⁴ «Տարագ», 1896, թիվ 12, էջ 195:

⁵ Գերմանական օգնության մասին տե՛ս **Քոսյան Լ. Ս.**, Գերմանական միսիոներների որբախնամ գործունեությունը XIX դարի երկրորդ կեսին // «Հայագիտության հարցեր» (այսուհետև՝ «ՀՀ»), 2017, թիվ 3, էջ 31-41:

⁶ «Մշակ», 1897, թիվ 76, էջ 1: Տե՛ս նաև «Մուրճ», 1897, թիվ 6, էջ 894:

⁷ **Արասխանեան Ա.**, Ընդհանուր դրություն: Նիւթական նպաստի գործը // «Մուրճ», 1896, թիվ 3-4, էջ 477:

⁸ **Օրմանեան Մ.**, նշվ. աշխ., էջ 5486:

բարոյական անկմանն ուղեկցում էին սոցիալական ծանր վիճակը, սովը, բռնի մուսուլմանացումը և այլն: Օգնության կանչը լսվում էր ամենուրեք: Պաշտոնավարման առաջին իսկ օրվանից Մ. Օրմանյանը փորձեց ամեն գնով սպեղանի դնել կարիքավոր ժողովրդի վերքերին:

Համիդյան կոտորածներից հետո հայ որբերի փրկության գործին մասնակցում էին տարբեր միսիոներական հաստատություններ: Մակայն օտարերկրյա աջակցությունը երբեմն իրականացվում էր կրոնական (կաթոլիկ, բողոքական) կազմակերպությունների միջոցով, որոնք ազգային գիտակցության ու դավանանքի տեսանկյունից հայ երեխաների օտարացմանն էին նպաստում: Մ. Օրմանյանը գնահատելով նրանց գործադրած ջանքերը, միաժամանակ զգուշացնում էր, որ բարեգործության քողի տակ նրանք չզբաղվեն դավանափոխությամբ¹: Պատրիարքը հրահանգում է հոգևոր առաջնորդներին ուշի ուշով հետևել օտար որբանոցներում խնամվող հայ երեխաների հայեցի դաստիարակմանը և մայրենի լեզվի ուսուցմանը: Նա համապատասխան շրջաբերականներով դիմում է նաև արտասահմանի հայությանը, կոչ անելով նպաստել այնտեղ պատասպարված հայ որբերի հայեցի դաստիարակմանը: Հետաքրքրական է, որ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանը մեծ ուշադրություն չէր դարձնում բարերարների դավանանքին, քանզի նրա համար կարևորը երեխաներին սովից փրկելն էր: Իսկ Մ. Օրմանյանը ապրելով կաթոլիկ ընտանիքում, քաջատեղյակ էր պապականության՝ կաթոլիկ հայությանը իր մեջ ձուլելու քաղաքականությանը, ուստի գործադրում էր ամեն ճիգ հայ որբերին հայոց եկեղեցու գրկում պահելու համար²:

Մ. Օրմանյանը օգնության հարցը կարգավորելու նպատակով դիմում է օսմանյան կառավարությանը փորձելով ստանալ արտոնություն հանձնաժողով կազմելու համար, բայց սկզբնական շրջանում դա նրան չի հաջողվում: Ուշադրություն չդարձնելով այդ խնդրին, պատրիարքը 1897 թ. տարեմուտին հատուկ կոնդակով դիմում է կոտորածներից զերծ մնացած բնակավայրերի հայությանը, արտասահմանի գաղթականությանն ու հասարակությանը օգնության խնդրանքով³:

Միաժամանակ Մ. Օրմանյանը շարունակում է հանձնաժողով ստեղծելու թույլտվության խնդրանքով բազմաթիվ նամակներ հղել կառավարությանը: Ի վերջո, 1897 թ. մարտի 28-ին պատրիարքի ջանքերով հիմնվում է «Նպաստից Յանձնաժողովը», որը պետք է բաշխեր հանգանակված օգնությունը: Իմ կարծիքով օսմանյան կառավարությունը թույլատրեց այս հանձնաժողովի գործունեությունը սոսկ նրա համար, որ խուսափեր հետագա

¹ «Նոր Դար», 1899, թիվ 53, էջ 2:

² **Կոստանդյան Է. Ա.**, Դրվագներ Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանյանի կյանքից և գործունեությունից, Երևան, 2015, էջ 246:

³ **Օրմանեան Մ.**, նշվ. աշխ., էջ 5487:

աղմուկից: Եվ ինչպես Օրմանյան էր գրում, «եւ այս ինծի կբաւեր գործը յառաջացնելու և աճեցնելու, զի ո՛չ թէ աշխատանքէ կը խուսափէի, այլ միայն հանրութեան աչքին առջեւ կասկածի տեղի չտալ կուզէի»¹:

Օգնության նպատակով ստացված գումարները պահվում էին սկզբնական շրջանում Հակոբ և Մարթեն Հակոբյանների դրամատանը տոկոսաբեր պայմանով, սակայն իրական նպատակը թաքցնելու պատճառով հաշվեհամարը բացվել էր Մ. Օրմանյան պատրիարքի անունով, որպեսզի մուծումներ կատարած բարերարները զերծ մնային կառավարության առջև պատասխանատվություն կրելուց:

Սկզբնական շրջանում օգնության շտապեցին Օսմանյան կայսրության՝ կոտորածներից զերծ մնացած հայաբնակ վայրերից, այնուհետև Ռուսաստանից, Պարսկաստանից, Հնդկաստանից, եվրոպական մի շարք երկրներից, ԱՄՆ-ից: Բայց ամենաառատաձեռն եղան կովկասահայերը: Գումարներ հանգանակում էին թե՛ անհատները և թե՛ տարբեր կազմակերպությունները:

Օգնության բաշխումը ավելի ճիշտ կազմակերպելու համար յուրաքանչյուր գավառում ստեղծվում է հանձնաժողով տեղի հոգևոր առաջնորդների կամ տեղապահի նախահագույթամբ, որոնց ուղարկվում էին գումարներ:

Պատրիարքը իր կազմակերպած օգնության գործում մեծ ուշադրություն սևեռեց շուրջ 50 000-ի հասնող ծնողագուրկ երեխաների պատսպարմանն ու հայեցի դաստիարակմանը: Որբերը կարևոր տարր էին երկրի ապագայի համար և արժանի էին հատուկ ուշադրության ու խնամքի: Սկզբնական շրջանում որոշվեց որբերին կենտրոնացնել Կ. Պոլսի Մ. Փրկչի որբանոցում, Արմաշի Դպրեվանքում, Զմյուռնիայում և Ադրիանապոլսում: Սակայն հասկանալով, որ անհնար է դրանով սահմանափակվել նրանց թվաքանակի պատճառով, որոշվեց յուրաքանչյուր գավառային կենտրոնում և վանքերում որբանոցներ հաստատել, իսկ տվյալ վանքի հասույթն օգտագործել որբերի կեցության համար: Ուստի պատրիարքը դիմում է գավառական վարչություններին և կարգադրում տեղում որբանոց հիմնելու հարմարությունների ու միջոցների մասին տեղեկություններ հաղորդել: Մ. Օրմանյանն այս հրամանով նպատակ ուներ պարզելու, թե յուրաքանչյուր առաջնորդարան իր ունեցած հասույթներով որքա՞ն գումար կարող էր հատկացնել որբանոցի հիմնադրմանը և պահպանմանը, և թե միաժամանակ որքա՞ն հավելյալ գումար պետք է տրամադրվեր հանձնախմբից: Այդ որբանոցները գործելու էին չորս տարի ժամկետով և դրանց կարևոր պայմաններից էր տարրական ուսուցման հետ մեկտեղ երեխաներին սովորեցնել նաև տեղական պահանջների համապատասխանող արհեստ, որպեսզի արդեն չափահաս դարձած անձինք հետագայում կարողանային սեփական աշխատանքով վաստակել

¹ Օրմանեան Մ., Խոհր եւ Խօսք, Երուսաղեմ, 1929, էջ 240:

իրենց ապրուստը: Որբանոց-արհեստանոցները պարտավոր էին իրենց պատրաստած նյութերի նմուշները ուղարկել պատրիարքին: Որբ երեխաները իրենց ուսումն ավարտելուց հետո ևս մի փոքր նպաստ են ստանալու՝ սեփական գործը հիմնելու համար¹:

Կատարված աշխատանքների շնորհիվ 1898 թ. որբանոցների թիվը հասավ 21-ի, իսկ խմանվող երեխաների թիվը՝ շուրջ 1000-ի², որբանոցներից 14-ը ամսական թոշակ ստանում էին պատրիարքարանից՝ 189 ոսկի, իսկ յոթը պահվում էին հասարակության կամ ընկերությունների հատկացրած գումարներով³:

Որբանոցներից շատերին կից կային նաև արհեստանոցներ, հիվանդանոցներ, դեղատներ, իսկ ոմանց՝ նաև այրի կանանց ապաստարաններ: Բոլոր որբերի համար սկզբնական կրթությունը պարտադիր էր և ընդհանրապես յուրաքանչյուր որբանոց նախ կանոնավոր դպրոց էր, որտեղ դասավանդում էին հայոց լեզու, թվաբանություն, պատմություն, կրոն, երգեցողություն, օտար լեզուներ (գերմաներեն, իտալերեն, ֆրանսերեն, անգլերեն, թուրքերեն), իսկ աղջիկներին նաև ձեռագործ և այլ արհեստներ: Արհեստանոցում ուսուցանում էին տարբեր արհեստներ և շատ կարևոր է, որ գավառացի տղաներին սովորեցնում էին իրենց գավառում առավել տարածված և պահանջարկ ունեցող արհեստները⁴:

Բոլոր որբանոցների ֆինանսական հսկողության համար ստեղծվում է հոգաբարձություն՝ բաղկացած մի քահանայից և երկու աշխարհակալից, նախագահությամբ տեղի հոգևոր առաջնորդի կամ տեղապահի: Ըստ Մ. Օրմանյանի հրամանի՝ որբանոցներից վեց ամիսը մեկ պետք է ստացվեին տեղեկություններ երեխաների և որբանոցների մասին: Պատրիարքի հրամանով այդ հաշվետվությունից մեկ օրինակ պետք է ուղարկվեր սովյալ որբանոցին գումար հատկացնող բարերարին կամ բարերարներին, որպեսզի նրանք տեղեկանային, թե ինչ նպատակի կամ նպատակների համար է օգտագործվել իրենց նվիրաբերած գումարը⁵:

Ըստ Բաղեշի հոգևոր առաջնորդ տեղապահ Եղիշե վարդ. Չիլինկիչյանի «Խնդրակատար» որբանոցի հաշվետվության՝ 1898 թ. որբանոցում խնամվում էին 33 երեխա, որոնցից 19-ը քաղաքի տարբեր թաղերից էին, իսկ 14-ը՝ գյուղերից: Որբանոցը ուներ չորս աշխատակից՝ մեկ ուսուցիչ, մեկ գիշերապահ, երկու սպասուհի-մայրապետ: Որբանոցի մեկ տարվա բյուջեն կազ-

---

¹ Օրմանյան Մ., Խոհք եւ Խօսք, էջ 243:

² «Լուսնա», 1899, գիրք Ա, էջ 202-203:

³ Որբերի եւ որբանոցների շուրջ // «Արաքս», 1898, գիրք Ա, էջ 160, Զանազան լուրեր // «Մուրճ», 1898, թիվ 6, էջ 902, «Մշակ», 1898, թիվ 116, էջ 3, «Արձագանք», 1898, թիվ 5, էջ 3, Աղանեսնց Գիւր Ա քահանա, Որբանոցներ // «Լուսնա», 1899, գիրք Ա, էջ 199-203:

⁴ Ղազարեան Ա., Հայ որբերի օգնութեան գործը // «Տարագ», 1901, թիվ 4, էջ 36:

⁵ «Արարատ», 1898, օգոստոս, էջ 353-355:

մում էր 24 200 դուրուշ, որից 13 392-ը ապահովում էր պատրիարքը, տարեկան չորս ոսկի տրամադրում էր ուն բարերար Մուրադ էֆենդին, իսկ մյուս մասը ապահովվում էր վանքի հավելյալ հասույթներով¹:

Նույն որբանոցի հաջորդ տարվա հաշվետվությունից հետևում է, որ խնամվում էին 41 երեխա, որոնք սովորում են նաև կոշկակարություն: 1898 թ. հոկտեմբերից մինչև 1899 թ. սեպտեմբեր ծախսվել է 19 518 դուրուշ, որի մեծ մասը հատկացրել էր պատրիարքը²:

1898 թ. վերջին Սվազը (Սեբաստիա) ևս ունեցավ իր ազգային որբանոցը, որը տեղակայված էր քաղաքի Ս. Մարգիս եկեղեցում գտնվող Ներսիսյան վարժարանում: Թոքատից և Սվազից հավաքված երեխաների թիվը հասավ 180-ի: Այս որբանոցը պահելու համար Մակուից ուղարկվում է 20 ոսկի ամսաթոշակ, որով կարելի էր ապահովել միայն 40 երեխայի կեցությունը: Ուստի մյուս երեխաների ծախսերը հոգացել են սուլթանի կողմից պատրիարքին հատկացված 300 ոսկուց³:

1898 թ. դեկտեմբերի 1-ին Խարբերդ նահանգի Ուլիա գյուղի Սբ. Աստվածածին վանքում բացվեց ազգային որբանոց: Կազմվեց հոգաբարձուների խորհուրդ Կարապետ եպիսկոպոսի նախագահությամբ: Որբանոցում խնամվում էին 50 տղա, որոնք ուսման համար ուղարկվելու էին տեղի ազգային վարժարան: Կարապետ եպիսկոպոսը պահանջում է տեղի միսիոներներից իրենց խնամակալության տակ եղած 30 հայ տղաներին ևս հանձնել որբանոց, քանի որ նրանք հայ երեխաներին հեռու էին պահում հայ առաքելական եկեղեցուց⁴:

Արաբկիրի տեղապահ Տ. Մուշեղ Ծ. վարդապետը և քահանա Տեր Վաղարշը 1899 թ. մայիսից սկսեցին գյուղից գյուղ շրջելով հանգանակություն հավաքել Արաբկիրում ևս մեկ որբանոց հիմնելու համար: Հանգանակության արդյունքում հավաքվեց 5 500 դուրուշ: Մայիսի 23-ին հանդիսավոր կերպով բացվեց որբանոցը, որը հովանավորվելու էին արմավիարբնակ Թորոսյան եղբայրները: Որբանոցում խնամվում էին 31 երեխա, որից 19-ը քաղաքից և 12-ը տարբեր գյուղերից բերված⁵:

Ծավալած գործունեության շնորհիվ, արդեն 1901 թ. միայն պատրիարքի հովանավորության տակ գործում էր 37 որբանոց 1813 որբերով, որոնցից 1680-ը տղաներ էին, իսկ 133-ը աղջիկներ⁶:

Իսկ այն գյուղերում, որտեղ չկային որբանոցներ՝ երեխաները խնամվում էին առանձին ընտանիքներում: Գյուղերում բացվում էին մինչ այդ փակված

---

¹ Տաճկահայք // «Արարատ», 1898, թիւ է, էջ 298:

² Նույն տեղում, 1899, թիւ Ժ-ԺԱ, էջ 443:

³ Տաճկահայք // Նույն տեղում, 1899, թիւ Ա, էջ 22:

⁴ Տաճկահայք // Նույն տեղում, 1899, թիւ Բ, էջ 70:

⁵ Տաճկահայք // Նույն տեղում, 1899, թիւ Ը, էջ 342:

⁶ Ղազարեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 35:

դպրոցները, որտեղ առանձին ընտանիքներում խնամվող երեխաները ստանում էին համապատասխան ուսում: Կային այդպիսի 35 դպրոց¹:

1902 թ. սկզբին Մ. Օրմանյանը հանդես եկավ շրջաբերականով, որտեղ մասնավորապես նշվում էր, որ գավառներում հաստատված որբանոցների պայմանաժամանակն արդեն ավարտվում էր, շուտով կսպառվեին բարերարների սահմանված նպաստները և կդադարեին ընդհանուր նվիրատվությունները: Ուստի հարկավոր էր լուծում գտնել դեռևս օգնության կարիք ունեցող երեխաներին պատասպարելու համար: Պատրիարքի համոզմամբ, անհրաժեշտ էր որբանոցների փոխարեն հիմնադրել արհեստանոցներ, որոնց պահպանման ծախսը կրկին կստանձնեին բարերարները, որոնց նա դիմում էր կոչով, խնդրելով սատարել այդ կարևոր նախաձեռնությանը²:

Ամփոփելով փաստենք, որ Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանը՝ հանձին Մաղաքիա Օրմանյանի, ստեղծված ծանր ու դժվարին պայմաններում հնարավորության սահմաններում փորձեց հայ երեխաներին պատասպարել և հնարավորինս նրանց պահել հայկական միջավայրում: Բայց քանի որ օգնության անհրաժեշտությունն ահռելի էր, հնարավոր չէր խուսափել օտար միսիոներների օգնությունից, որոնց որբանոցները ևս պատրիարքը փորձում էր պահել իր տեսադաշտում: Քաջ գիտակցելով, որ ազգի ապագան երեխաներն են, նա որբանոցներում մեծ ուշադրություն էր հատկացնում նրանց կրթությանը: Սակայն, ցավոք ի տարբերություն օտար որբանոցների, հայկական որբանոցները էլնելով իրենց սուղ ֆինանսական վիճակից գտնվում էին ավելի թույլ կրթական մակարդի վրա:

*Лилит Косян – Из истории попечения сирот, организованного
Константинопольским патриархатом Армянской апостольской церкви
в 1890-ые годы*

В докладе на основании архивных документов и материалов прессы освещается спасение 50 000 детей, осиротевших в результате Геноцида армян, организованного режимом Абдул-Гамида. В годы резни и позже общественные и благотворительные организации ряда государств осуществляли сбор средств с целью оказания помощи спасшимся от резни. Однако следует отметить, что нужда была столь велика, что собранные средства составляли ничтожную часть. Считаем необходимым отметить, что иностранные организации оказывали помощь сиротам, часто преследуя цель обратить последних в другую веру. Армянский патриарх Константинополя М. Орманиян с первых дней своего служения приступил к тяжелой миссии по спасению и защите сирот, и уже к 1888 году в Западной Армении благодаря его усилиям действовало 22 сиротских

¹ Ղազարեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 35:

² Արքեպիսկոպոս Մաղաքիա, Թուրքիայի հայոց Պատրիարքի շրջաբերականը եւ որբանոցների վերածումը արհեստանոցների // «Մուրճ», 1902, թիվ 1, էջ 195-202: Այստեղ նաև տրված է Գավառային ազգային արհեստանոցների կազմակերպման մանրամասն հրահանգը:

приюта. После гамидской резни в спасении армянских сирот участвовали и миссионерские организации. Ормянян, давая оценку их деятельности, в то же время предупреждал, что те под прикрытием благотворительности занимаются обращением сирот в другую веру. Благодаря развернутой Ормяняном деятельности уже к 1901 году только под патронатом патриархии действовали 37 сиротских приютов с 1813 сиротами. А начиная с 1902 года в патриархальных центрах действовали мастерские, где сироты обучались различным ремеслам. Таким образом, Константинопольский патриархат Армянской апостольской церкви, используя все возможные средства своего времени, организовал работу по спасению армянских сирот. Работу, которую в сложившихся политических условиях невозможно было выполнить эффективнее

Lilit Kosyan – *From the History of the Activity for the Care of Orphans of the Armenian Patriarchate of Constantinople (1890s)*

The issue of salvation and Armenian education of about 50.000 children orphaned by the Hamidian pogrom policy on the basis of the Time Press and archival materials is elucidated in the article. During the massacre and especially after it ended, charitable and social organizations from a number of countries hastened to help carrying out donations aimed at helping the survivors but the need was so great that the help was negligible. It is worth mentioning that help from foreigners sometimes changed the religion of Armenians, especially orphans. Since the first days of his tenure, Armenian Patriarch of Constantinople M. Ormalyan took measures for the salvation and protection of orphans. In 1898, there were 22 orphanages in Western Armenia. After the Hamidian massacres, various missionary institutions were involved in the works of the salvation of Armenian orphans. M. Ormalyan appreciating their efforts, at the same time warned them not to change the religion of Armenians under the name of charity. He also appealed to the Armenians from abroad with appropriate notes urging them to contribute to the upbringing of Armenian orphans. In 1901, thanks to his efforts, under the patronage of the Patriarch there were 37 orphanages with 1813 orphans, of which 1680 boys and 133 girls. In the meantime, workshops had been opened in the diocesan centers since 1902, where orphans were taught different crafts. Thus, the Armenian Patriarchate of Constantinople using all possible means of the time did some work to save Armenian orphans, which unfortunately could not be performed more efficiently in the difficult political conditions.

Ներկայացվել է 11.03.2020

Գրախոսվել է 14.04.2020

Ընդունվել է տպագրության 30.06.2020